

LIBRIS

We know
books

Niccolò Machiavelli

Arta războiului

Ediția a II-a

Traducere, ediție îngrijită și prefață
de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX

Cuprins

Între filosofie și praxiologie (prefață de Lucian Pricop) / 7

Notă asupra ediției / 10

Arta războiului / 11

Prefață / 13

Cartea I / 15

Cartea a II-a / 46

Cartea a III-a / 80

Cartea a IV-a / 104

Cartea a V-a / 121

Cartea a VI-a / 138

Cartea a VII-a / 166

Figuri / 193

Cartea I

Fiind convins că este permis să lauzi un om care nu mai trăiește, pentru că moartea ne scapă de orice suspiciune, inclusiv în ceea ce privește lauda, nu mă voi teme să aduc aici elogii sincere prietenului meu, Cosimo Rucellai¹, al cărui nume nu mi-l pot aduce aminte fără să lăcrimez. Avea toate calitățile pe care le visezi la un prieten adevărat și pe care patria le cere fiilor săi. Cred că nu este nimic mai frumos, decât să te sacrifici de bunăvoie pentru prieteni; și nimic nu este prea greu atunci când dorești să faci totul, când nu precupețești nimic pentru a întreprinde ceva pentru patrie. Trebuie să spun că, dintre oamenii pe care i-am cunoscut și frecventat, nu am întâlnit pe altcineva care să se entuziasmeze și să se înflăcăreze mai mult în fața istoriilor care evocau fapte mărețe și frumoase. Singurul regret pe care și l-a exprimat pe patul de moarte a fost acela de a le mărturisi prietenilor că moare în propriul pat, tânăr și lipsit de glorie fără ca în cariera lui să se fi putut remarca printr-o acțiune cu totul deosebită. Gândea că nu ar fi nimic de zis despre el, cu excepția faptului că a fost un prieten fidel. Dar, în lipsa faptelor sale, aș putea, alături de alți câțiva care l-au cunoscut bine, să depun mărturie, cu toată convingerea, pentru calitățile sale speciale. Numai că norocul i-a cam fost potrivnic, în așa măsură, încât nu a putut să ne transmită câteva amintiri ale spiritului său delicat: a lăsat mai multe scrieri și, printre altele, o culegere de poezii de dragoste, pe care le-a creat în

¹ Cosimo Rucellai, membru al unei importante familii din Florența secolelor al XV-lea și al XVI-lea.

tinerețe, fără să fi avut vreo muză reală, ci numai pentru a-și ocupa timpul până ce norocul i-ar fi putut conduce spiritul spre cugetări mai elevate. Din scrierile sale se poate vedea cât de inspirat își exprima gândurile și ce nume ilustru ar fi dobândit ca poet, dacă acesta ar fi rămas drumul unic al studiilor sale.

Moartea însă mi-a răpit acest prieten atât de drag, așa că nu pot să-i compensez pierderea decât îngrijindu-mă de memoria sa, atât timp cât este vie, reamintindu-mi acele trăsături care îl defineau sau ascuțimea spiritului său, sau înțelepciunea gândurilor sale; din acest punct de vedere, cel mai recent lucru pe care l-aș putea evoca este discuția pe care a avut în grădina sa cu Fabrizio Colonna¹, când acesta vorbea cu atâta pricepere despre arta războiului și unde Cosimo se remarcă prin întrebări atât de inspirate și pline de sens. Eram prezent la această discuție, împreună cu câțiva prieteni. Și m-am hotărât să o scriu pentru ca acei prieteni ai lui Cosimo, care au fost, ca și mine, martori, să-și reamintească talentul și calitățile sale speciale. Ceilalți prieteni vor regreta că nu au fost acolo pentru a se bucura de înțelepciunea lecțiilor pe care le dădea nu numai în ce privește arta militară, dar și asupra vieții civile, unul dintre oamenii cei mai luminați ai secolului.

La înapoierea în Lombardia, acolo unde luptase glorios pentru regele Spaniei, Fabrizio Colonna a trecut prin Florența, unde s-a oprit pentru câteva zile spre a-l vizita pe marele duce² și pentru a-i revedea pe câțiva dintre gentilomii de care fusese alături pe vremuri. Cosimo a decis să-l invite în grădina sa nu atât pentru a-i pune în lumină măreția, cât spre a-l avea mai mult timp alături, pentru a discuta cu el. Credea că nu trebuia să scape prilejul de a culege diverse informații asupra

¹ Fabrizio Colonna (1450-1520) principalul interlocutor în aceste dialoguri, era un căpitan cu o bogată experiență de condotier, conte de Tagliacozzo.

² Lorenzo di Piero de' Medici (1492-1519), tatăl Caterinei de' Medici, om de stat florentin, cel care conducea de facto Republica Florența în timpul Renașterii. Contemporanii săi l-au supranumit MAgnificul. Machiavelli îi dedică *Principele*.

importantelor probleme ce făceau obiectul constant al preocupărilor sale, așa cum te aștepți de la un asemenea om. Fabrizio a acceptat invitația. Mulți dintre prietenii lui Cosimo s-au reunit acolo, printre care, Zanobi Buondelmonti¹, Batista della Palla și Luigi Alamanni, toți tineri și foarte dragi lui Cosimo, pasionați de aceleași lucruri ca și el. Nu voi aminti aici nici meritele și nici calitățile lor atât de rare. Ni le dovedesc cu prisosință și strălucire, în fiecare zi. Fabrizio a fost primit cu toate onorurile casei.

Îndată după masa de prânz, s-au ridicat de la masă și s-au bucurat de toate plăcerile sărbătorii, distracție căreia oamenii mari, ocupați cu cele mai înalte cugetări, nu-i acordă, de obicei, decât foarte puțin timp, iar Cosimo, mereu preocupat să ajungă la tema pe care și-o propune, a profitat de căldura înăbușitoare a zilei de vară pentru a-și invita prietenii în partea cea mai retrasă și mai umbroasă a grădinii sale. Ajunși acolo, unii dintre ei s-au așezat pe iarbă, alții, pe scaunele aflate sub arborii stufoși. Fabrizio a găsit acest loc încântător; a apreciat în mod deosebit unii dintre copacii pe care nu reușeau să-i recunoască. Cosimo le-a spus însă: „Câțiva dintre acești copaci vă sunt, poate, necunoscuți; nu trebuie să vă mirați, căci unii dintre ei erau mai căutați de antici decât îi știm noi azi.“ Le-a spus denumirile acestora și le-a povestit cum bunicul său, Bernardo², se ocupase personal să-i crească. „M-am gândit deja la ce o să spuneți, a replicat Fabrizio; gusturile bunicului vostru și locul acesta îmi amintesc de unii prinți ai regatului Napoli care au aceleași gusturi și cărora le plac aceste specii de copaci.“ Apoi s-a oprit câteva clipe, ca și când ar fi fost nehotărât dacă ar fi potrivit să continue. „Dacă nu mi-ar fi teamă că aş răni pe cineva, adăugă în cele din urmă, v-aș spune

¹ Zanobi Buondelmonti (1500), om politic florentin, căruia Machivelli îi dedică *Discursuri asupra primei decade a lui Titus Livius*.

² Bunicul lui Cosimo, Bernardo Rucellai (1448-1514), om politic și umanist, a fondat în grădinile sale (Orti Oricellari) un cenaclu literar.

păreră mea în această privință; dar mă adresez unor prieteni, iar ce vreau să spun este numai pentru a discuta și nu pentru a jigni pe cineva. Ar fi fost mult mai bine, mi se pare, să-i imităm pe antici în vigoarea bărbătească și în austeritatea lor, decât în luxul și în moliciunea lor; în ceea ce ei practicau sub arșița soarelui și nu în ce făceau la umbră! Antichitatea, la începuturile sale curate, dinainte de a se fi corupt, acolo trebuie să căutăm pentru a regăsi morala. Și aceasta pentru că patria a fost pierdută atunci când romanii au căpătat astfel de gusturi.“ Cosimo i-a răspuns. Pentru a evita repetarea plictisitoare a formulelor „a zis“, „i-a răspuns“, vom folosi, în continuare, numele interlocutorilor.

COSIMO. Ați deschis discuția pe care mi-o doream. Vă conjur să-mi vorbiți fără reținere pentru că numai așa îmi voi permite să vă pun întrebări; iar, dacă în întrebările sau în răspunsurile mele iert sau condamn pe cineva, nu o fac cu vreo intenție și nici pentru a scuza sau a acuza, ci numai pentru a afla adevărul de la voi.

FABRIZIO. Aș fi încântat să vă spun tot ce știu în despre cele ce m-ați întreba. Veți judeca voi dacă spun sau nu adevărul. Altfel, aștept întrebările voastre cu cea mai mare plăcere; îmi vor fi utile, în măsura în care vor putea primi răspunsul meu. Cel care știe să întrebe ne dezvăluie puncte de vedere și ne oferă o mulțime de idei care, fără acesta, nu ne-ar fi vreodată cunoscute.

COSIMO. Revin la ce-mi spuneți la început, precum că bunicul meu și prinții voștri napolitani ar fi făcut mai bine să-i imite pe antici în vigoarea lor bărbătească decât în moliciunea lor. Aș vrea să-l scuz pe bunicul meu, iar pe ceilalți îi las în seama voastră. Nu cred că, pe vremea lui, să fi existat un alt om care să fi detestat mai mult ca el moliciunea și să fi iubit mai mult austeritatea pe care o elogiați. Dar simțea că n-ar fi putut să-și arate aceste virtuți, nici să le impună copiilor săi într-un secol atât de corupt, încât cel care ar fi încercat să se despartă

de obiceiurile curente ar fi fost permanent ridiculizat de ceilalți. Faptul că un om, după exemplul lui Diogene, s-ar tăvăli gol prin nisip în arșița verii sau ar face același lucru iarna, pe zăpadă sau gheață l-ar face să fie considerat nebun. Cel care vrea să-și crească copiii la țară, precum spartanii, să-i pună să doarmă afară, să meargă cu capul și cu picioarele goale și să se scalde iarna în apa rece pentru a deveni mai rezistenți la durere, pentru a le slăbi dragostea de viață și a le inspira disprețul față de moarte, nu doar că ar fi ridiculizat, dar ar fi privit mai degrabă ca un animal sălbatic decât ca o ființă umană. Dacă astăzi cineva ar trăi numai cu legume, precum Fabricius¹, și ar disprețui bogățiile, nu ar fi lăudat decât de foarte puțini oameni și nu ar fi imitat de nimeni. Așa că, bunicul meu, față cu ascensiunea moravurilor actuale, nu a îndrăznit să îmbrățișeze moravurile antice și s-a mulțumit să-i imite pe antici numai în ceea ce nu ar fi putut isca un prea mare scandal.

FABRIZIO. Din acest punct de vedere, aveți deplină dreptate să-l scuzați pe bunicul vostru și ați făcut-o perfect; dar propun să evocăm mai puțin aceste moravuri dure și austere, decât uzanțele mai ușoare, mai aproape de modul nostru de viață actual, pe care fiecare dintre cetățenii dotați cu o oarecare autoritate le-ar putea introduce în țara sa fără a fi pedepsit. Îi voi cita din nou pe romani. Trebuie să revenim mereu la ei. Dacă se analizează cu atenție instituțiile și moravurile lor, se vor remarca multe lucruri care ar putea fi ușor resuscitate într-o societate ce nu ar fi coruptă.

COSIMO. Aș putea să vă întreb la ce ar fi bună imitarea lor?

FABRIZIO. Ar trebui, așa cum se petrecea la aceștia, să fie onorată și recompensată virtutea, să nu fie deloc disprețuită sărăcia, cetățenii să fie îndemnați să se iubească între ei, să înlătore facțiunile, să aleagă beneficiile comune în detrimentul

¹ Fabricius Luccinus, consul roman, recunoscut pentru lipsa sa de preocupări pentru lucrurile materiale.

binelui personal și, în fine, să practice alte virtuți asemenea ce sunt foarte potrivite timpului nostru. Nu ar fi dificil să fie inspirate astfel de sentimente, dacă, după ce ar fi bine gândite, li s-ar adăuga mijloace adecvate de împlinire. Acestea sunt atât de reale încât ar fi la îndemâna chiar și a unor spirite obișnuite. Cel care ar obține un astfel de succes ar planta copaci la umbra cărora și-ar petrece zile încă mai fericite decât acestea.

COSIMO. Nu vreau să dau o replică la ceea ce ați zis; să se pronunțe cei ce sunt capabili de o părere în acest sens. Dar, pentru a-mi spulbera îndoielile, mă voi adresa vouă, cel care îi acuzați atât de vehement pe contemporanii care, în momente importante ale vieții, neglijează să-i imite pe antici și vă voi întreba de ce, dacă credeți că această neglijență ne-ar face să ne abatem de la adevărata cale, nu ați încercat deloc să aplicați câteva dintre cutumele aceluiași antici în domeniul artei războiului, care este meseria voastră, în care ați dobândit o reputație atât de importantă.

FABRIZIO. Iată-ne ajunși acolo unde ne doream. Ce am spus până acum nu a făcut decât să ne conducă spre această problemă; este ceea ce am și urmărit. Aș putea să mă eschivez găsind o scuză; dar pentru că avem suficient răgaz, vreau – spre satisfacția voastră și a mea – să mă ocup mai aprofundat de acest subiect. Cei care se gândesc să facă ceva, trebuie mai întâi de toate să dispună de mijloacele pentru a fi în măsură să acționeze cu prima ocazie. Și, cum aceste decizii trebuie luate cu prudență, cu discreție, cei care le iau nu pot fi acuzați de neglijență, dacă nu au ocazia de a acționa în consecință. Dacă, totuși, ocazia apare, iar ei rămân pasivi, se apreciază fie că deciziile lor nu sunt suficiente, fie că nu există deloc. Și cum, după părerea mea, nu am avut niciodată ocazia să-mi fac cunoscute deciziile pe care le-am pregătit pentru a reda armatelor valorile instituției antice, nimeni nu mă poate acuza că n-am făcut nimic. Mi se pare că această scuză este suficientă ca răspuns la reproșul vostru.

COSIMO. Da, dacă aş fi fost sigur că ocazia nu s-a ivit vreodată.

FABRIZIO. Cum, de fapt vă puteţi îndoii că mi s-ar fi oferit sau nu ocazia, vă pot întreţine mult timp, pentru că aveţi gentileţea de a mă asculta, în legătură cu măsurile pregătitoare ce trebuie luate, cu tipul de ocazie ce trebuie să se prezinte, cu obstacolele ce se ridică în faţa unor astfel de măsuri şi împiedică apariţia ocaziei. În fine, vreau să vă explic, deşi pare contradictoriu, cât de dificilă şi, în acelaşi timp, cât de uşoară este o astfel de întreprindere.

COSIMO. Nu aş putea face nimic mai plăcut pentru mine şi pentru prietenii mei; iar, dacă voi nu obosiţi să ne vorbiţi, noi cu siguranţă nu vom pregeta să vă ascultăm. Dar, întrucât sper că această discuţie va fi lungă, vă cer permisiunea să mă ajutaţi să o fac astfel; vă rugăm anticipat să ne permiteţi să vă întrerupem cu întrebările noastre, iar dacă uneori vom îndrăzni să vă întrerupem...

FABRIZIO. Aş fi încântat, Cosimo, de întrebările voastre şi ale tinerilor voştri prieteni. Tineretea voastră trebuie să vă trezească interesul pentru arta militară şi să vă facă mai condescendenţi faţă de opiniile mele. Bătrânilor cu capul alb şi sângele rece sau nu le place deloc să audă vorbindu-se despre război, sau sunt încrâncenaţi în prejudecăţile lor. Ei îşi închipuie că ceea ce ne aduce la starea de azi sunt timpurile corupte şi nu instituţiile proaste. Aşa că, întrebaţi-mă fără teamă; v-o cer eu, pentru a avea mai întâi timp să respirăm un pic şi pentru că mi-ar plăcea să nu las nicio îndoială în mintea voastră.

Revin la ce spuneţi, că în ceea ce priveşte războiul, care este meseria mea, nu aş fi adoptat nicio metodă a anticilor. La aceasta răspund că războiul făcut ca profesie nu poate fi practicat corect vreodată de către particulari; războiul trebuie să fie numai treaba guvernelor, republicilor sau regatelor. Niciodată un stat bine constituit nu permite propriilor cetăţeni sau supuşilor să-l desfăşoare pentru ei înşişi şi, în fine, niciodată un om de bine

nu-l va îmbrățișa ca fiind o profesiune cu totul specială. Aș putea deci să-l privesc ca pe un om de bine pe cel care se dedică unei profesii care îl antrenează, dacă vrea să fie util în permanență, pentru violență, jaf, perfidie și pentru o mulțime de alte vicii care îl transformă negreșit într-un om rău! Or, în aceasta meserie, nimeni, mare sau mic, nu poate evita acest pericol, pentru că viciile respective nu sunt cultivate pe timp de pace nici de unii, nici de alții. Pentru a trăi, a le face să se manifeste, cei răi sunt obligați să acționeze ca și când nu ar fi pace. Sigur, aceste două moduri de a fi nu convin în vreun fel omului cumsecade. De aici se nasc furturile, asasinatele, violențele de tot felul de care astfel de soldați dau dovadă atât în relație cu inamicii, cât și cu prietenii lor. Pentru a înlătura pacea, șefii lor recurg la mii de trucuri pentru a face ca războiul să dureze, iar atunci când pacea se instalează, în cele din urmă, obligați fiind să renunțe la soldele lor și la apucăturile lor obișnuite, adună o bandă de aventurieri și jefuiesc fără milă provincii întregi.

Vă amintiți acea epocă îngrozitoare pentru Italia când, la terminarea războiului care a lăsat fără solde o mulțime de soldați, aceștia s-au constituit în bande și au pornit să pună biruri pe castele și au răvășit țara, fără a putea fi opriți? Ați uitat că, după primul război punic, soldații cartaginezi s-au strâns sub ordinea lui Mathos și ale lui Spendius, doi comandanți care au dus Cartagina într-un război mult mai periculos decât cel pe care abia îl terminaseră cu romanii? Iar în vremea părinților noștri, Francesco Sforza¹ pentru a-și menține pe timp de pace o existență confortabilă, nu numai că i-a bătut pe milanezii care îl țineau în solda lor, dar le-a luat și libertatea, instaurându-se ca suveran.

Așa s-au comportat toți soldații din Italia, care au făcut din război singura lor profesie. Iar dacă nu toți au devenit duci de Milano, aceștia nu sunt mai puțin de disprețuit, pentru că ei au

¹ Francesco Sforza (1401-1466), condotier în slujba lui Philippe Marie Visconti, duce de Milano (din 1450), care a marcat secolul al XV-lea.

făcut aceleași crime, fără a avea însă avantajele similare. Sforza¹, tatăl lui Francesco, a forțat-o pe regina Giovanna să se arunce în brațele regelui de Aragon, părăsind-o imediat și lăsând-o fără apărare în mijlocul inamicilor. Nu exista alt motiv decât satisfacerea ambiției lui de a obține de la ea contribuții cât mai mari sau chiar de a-i lua statele. Braccio² a încercat prin aceleași metode să pună mâna pe regatul Napoli. Și ar fi reușit dacă nu ar fi fost învins și ucis la Aguila. Toate aceste dezordini s-au produs numai pentru că acești oameni au transformat războiul în unica lor meserie. Nu aveți voi oare un proverb care vine în sprijinul părerilor mele care zice că „Războiul face valorile, iar pacea le face să dispară“³? Așa se face deci, că atunci când un individ care trăia numai de pe urma războiului a pierdut acest mijloc de existență, dacă nu are suficientă tărie pentru a se converti în om de onoare, sub imperiul necesității, este obligat de nevoie să iasă la drumul mare, iar justiția este constrânsă să-l spânzure.

COSIMO. Mă faceți să disprețuiesc aproape această meserie a armelor, pe care o credeam cea mai frumoasă și cea mai înaltă ce poate fi practică. Așa că aș fi nemulțumit de voi, dacă nu ai remarca-o în sufletul meu. Fără asta, nu voi ști cum să justific gloria lui Cezar, a lui Pompei, Scipio, Marcellus și a atâtor altor generali romani, al căror renume i-a plasat, s-ar putea spune, alături de zei.

FABRIZIO. Permiteți-mi să vă prezint cele două propuneri ale mele: una, după care un om cinstit nu poate să îmbrățișeze, ca profesie, meseria armelor; cealaltă, conform căreia o republică sau niște regate constituite cu înțelepciune nu le-au permis vreodată cetățenilor sau supușilor lor. În legătură cu prima dintre aceste propuneri nu mai am nimic de adăugat; vă voi vorbi însă despre cea de a doua. Dar mai întâi o să răspund observației

¹ Muzio Attendolo Sforza (1369-1424), condotier.

² Andrea Braccio da Montone, supranumit Fortebracci (1368-1424), condotier.

³ În original: „La guerra fa i ladri, e la pace gl'implica.“

voastre. Desigur, nu ca oameni cumsecade, ci ca războinici pricepuți și întreprinzători și-au câștigat o faimă atât de mare Cezar, Pompei și aproape toți generalii apăruiți după primul război punic. Însă, cei care i-au precedat au meritat gloria atât pentru virtutea, cât și pentru îndemânarea lor. De unde apare această diferență? Din faptul că aceștia nu făceau din război unica lor meserie, iar ceilalți, din contra, i se dedicau exclusiv.

Atât timp cât Republica se menține curată, niciodată un cetățean puternic nu va ajunge să se folosească de meseria armelor pentru a-și menține autoritatea pe timp de pace, nesocotind toate legile, sărăcind provinciile, tiranizându-și patria și supunând-o voinței sale. Niciodată un cetățean din ultimele clase ale poporului nu va îndrăzni să-și încalce jurământul militar, să-și mărească averea pe seama altora, să sfideze autoritatea Senatului și să participe la atentate împotriva libertății, numai spre a putea trăi tot timpul din meseria armelor. În primele timpuri, generalii, satisfăcuți de onorurile triumfurilor, reveneau cu plăcere la viața normală. Simplii soldați renunțau la arme cu o plăcere chiar mai mare decât cea din momentul când le ridicaseră și-și reluau ocupațiile obișnuite, fără a fi putut gândi vreodată că ar putea trăi de pe urma armelor și de pe urma prăzilor de război.

Poate fi citat un mare și special exemplu, cel al lui Atilius Regulus, care, fiind general al armatelor romane din Africa, după ce i-a înfrânt aproape complet pe cartaginezi, cerea Senatului permisiunea de a se întoarce să-și cultive pământurile pe care fermieri le distruseseră. De aici rezultă destul de clar că, dacă și-ar fi făcut din război o meserie, dacă s-ar fi gândit să-l facă util pentru el însuși, nu ar fi cerut vreodată, având la dispoziție atâtea provincii bogate, să se întoarcă la cultivarea propriilor pământuri; mai ales că el ar fi putut câștiga zilnic mai mult decât valoarea întreaga a sa avere.

Dar acești oameni virtuoși, care nu făceau din război singura lor profesie nu se alegeau decât cu efortul, pericolele și

gloria. Și, odată însărcinați cu această prețioasă misiune, nu mai doreau decât să se reîntorcă la căminele lor spre a trăi acolo după legea profesiei lor obișnuite. Comportarea soldaților simpli pare să fi fost la fel. Ei părăseau și reluau această misiune cu ușurință. Nu mai fuseseră vreodată sub arme? Ei bine, se înrolau voluntar. Erau angajați? Nu cereau decât să-și primească concediul.

Aș putea susține acest adevăr cu mii de exemple, dar nu voi cita decât un lucru: unul dintre cele mai mari privilegii pe care poporul roman le acorda unui cetățean era acela de a nu fi obligat să se înroleze împotriva voinței sale. De asemenea, în vremurile bune ale Romei, care au durat până la frații Gracchi, nu a existat vreun soldat care să fi făcut din război o profesie și nu conta faptul că în armata lor nu era decât un număr foarte mic de indivizi răi, care erau aspru pedepsiți. Un stat bine constituit trebuie deci să ordone cetățenilor săi însușirea artei războiului ca pe un exercițiu, un obiect de studiu în timp de pace. Iar, pe timp de război, ca o problemă de necesitate și ca pe o ocazie de a dobândi gloria. Dar numai guvernul o poate exercita ca meserie, așa cum făcea cel al Romei. Orice particular care are un alt scop în vreme de război este un cetățean rău. Orice stat care se conduce după alte principii este un stat prost alcătuit.

COSIMO. Sunt pe deplin satisfăcut de tot ce ați spus și îmi place mult concluzia voastră; dar eu cred că nu este corectă decât pentru republici. Mi se pare că ar fi dificil de aplicat monarhiilor. Sunt înclinat să cred că unui rege îi place să se înconjoare cu oameni preocupați doar de război.

FABRIZIO. Nu, fără îndoială. O monarhie bine orânduită trebuie, din contra, să evite din toate puterile o asemenea stare de lucruri, care nu servește decât pentru a-l compromite pe rege și pentru a crea agenți ai tiraniei. Și să nu-mi vorbiți despre monarhiile actuale, întrucât v-aș răspunde că acestea nu sunt bine orânduite. O monarhie bine orânduită nu-i conferă regelui

puteri nelimitate, mai puțin în ce privește armata. Numai în acest domeniu este nevoie de implicare directă, de o voință unică. În rest însă, un rege nu trebuie să facă nimic fără un consiliu. Iar acest consiliu trebuie să vegheze pe lângă monarh să nu apară o clasă care, pe timp de pace, să dorească în mod constant războiul, pentru că nu ar putea trăi fără război.

Aș dori însă să mă opresc puțin asupra acestui aspect și să mă refer nu la o monarhie perfectă, ci la una din cele care există în prezent; susțin că, într-un astfel de caz, regele trebuie să se teamă de cei care nu au altă meserie decât pe cea a armelor. Fără îndoială, forța unei armate constă în infanteria ei; iar, dacă un rege nu-și conduce armata în așa fel încât pe timp de pace infanteria să nu dorească a se lăsa la vatră pentru ca oamenii să-și practice profesiunile lor obișnuite, acel rege este pierdut. Cea mai periculoasă infanterie este cea care nu are altă meserie decât războiul; pentru că un rege care a folosit-o o dată este nevoit sau să facă mereu război, sau să o plătească permanent, sau să-și asume riscul de a se vedea deposedat de statele sale. Este imposibil să duci în permanență războaie, la fel și să plătești continuu, așa că nu-i rămâne decât să piardă statele. De asemenea, romanii, atât timp cât și-au păstrat înțelepciunea și virtutea, nu au permis vreodată – cum am mai spus-o deja – ca proprii ei cetățeni să facă din război unica lor meserie. Și nu pentru că nu i-ar fi putut plăti oricând, căci erau mereu în război, dar în felul acesta ei înlăturau pericolele pe care le poate genera profesia permanentă în slujba armelor.

Cu toate că circumstanțele nu se schimbau, oamenii se schimbau fără încetare; își organizau în așa fel timpul pentru serviciul militar încât, în interval de 15 ani, legiunile să fie complet primenite. Nu doreau decât oameni în floarea vârstei, între 18 și 35 de ani; în această perioadă a vieții, picioarele, brațele și ochii dau dovadă de vigoare; nu așteptau ca soldatul să-și piardă puterile și să devină nesubordonat, așa cum se practica în perioada coruptă a republicii.